

O‘TKIR HOSHIMOV NASRIDA AYOLLAR OBRAZINI YARATISHDA PSIXOLOGIK TASVIRNING O‘RNI

Abdivohidova Surayyo Nabi qizi

Termiz davlat universiteti

o‘zbek filologiyasi fakulteti 4-bosqich talabasi.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.19568326>

Annotatsiya. Mazkur maqolada o‘zbek nasrining yirik vakili O‘tkir Hoshimov asarlarida ayollar obrazini yaratishda psixologik tasvirning o‘rni tahlil qilinadi. Tadqiqotda “Nur borki, soya bor”, “Ikki eshik orasi”, “Tushda kechgan umrlar” hamda “Bahor qaytmaydi” asarlari asosida ayol ruhiyati va uning badiiy ifodasi yoritiladi. Muallifning psixologik realizmga xos uslubi orqali ayol obrazining murakkab va ko‘p qatlamli tabiati ochib beriladi.

Kalit so‘zlar: ayol obrazi, psixologik tasvir, ruhiyat, o‘zbek nasri, Hoshimov ijodi, badiiy tahlil, psixologizm, obraz.

O‘tkir Hoshimov o‘zbek nasrida inson qalbining eng nozik qatlamlarini ochib bera olgan adiblardan biridir. Uning asarlarida voqea-hodisalarning tashqi harakati qanchalik muhim bo‘lsa, qahramonning ichki kechinmasi, iztirobi, sukuti, armoni va yashirin ruhiy silkinishlari ham shunchalik katta badiiy ahamiyat kasb etadi.

Ayniqsa, ayollar obrazi tasvirida yozuvchi psixologik tahlil, ichki monolog, ruhiy parallelizm, imo-ishora, sukut va detal kabi vositalardan nihoyatda o‘rinli foydalanadi. Shu bois O‘tkir Hoshimov nasrida ayol obrazi faqat maishiy hayot ishtirokchisi emas, balki davrning ma‘naviy og‘rig‘ini, oila ichidagi ziddiyatlarni, jamiyatning axloqiy mezonlarini va insoniy mehning sinovini o‘zida jamlagan murakkab ruhiy olam egasi sifatida namoyon bo‘ladi.

Adibning adabiy merosida ayniqsa “Nur borki, soya bor”, “Ikki eshik orasi”, “Tushda kechgan umrlar” hamda qiyosiy planda “Bahor qaytmaydi” asarlari bu jihatdan muhimdir.[2]

Psixologik tasvir deganda adabiy qahramonning ichki dunyosini badiiy vositalar orqali ochish, uning ko‘ngil holatini tashqi voqeadan ko‘ra chuqurroq ifodalash tushuniladi. O‘tkir Hoshimov uchun ayol obrazini yaratishda aynan shu usul ustuvor ahamiyatga ega.

Chunki yozuvchi ayol tabiatini shunchaki tasvirlamaydi, balki uning sabri ortidagi og‘riqni, jilmayishi ortidagi iztirobni, sukuti ortidagi norozilikni, mehribonligi ortidagi fidoiylikni ko‘rsatadi. Bu esa ayol obrazlarini biryoqlama ideallashtirilgan timsollardan chiqarib, tirik, murakkab, ruhiy jihatdan ishonarli badiiy xarakter darajasiga ko‘taradi.

“Nur borki, soya bor” romanida psixologik tasvir, avvalo, axloqiy ziddiyatlar ichida qolgan qahramonlar tabiatini ochishda ko‘zga tashlanadi. Asarda hayot, e‘tiqod, poklik va manfaat to‘qnashuvi fonida ayol obrazlari ham muayyan sinov maydoniga kiradi.[4]

Bu romanning markazida ijtimoiy-axloqiy muammolar tursa-da, ayol qahramonlar vositasida insoniylikning nozik mezonlari ko‘rinadi. Yozuvchi ayol xarakterini faqat dialog orqali emas, balki uning qarashlari, ichki tortinishi, ikkilanishi, munosabatlardagi sezgirligi orqali ifodalaydi.

Natijada ayol obrazi erkak qahramonning yonidagi ikkinchi darajali vosita bo‘lib qolmaydi; aksincha, u asardagi axloqiy mezonlarning yashash shakliga aylanadi.

Asarda jurnalist Sherzod obrazi bilan bog‘liq ruhiy qarama-qarshiliklar fonida ayollar timsoli ham poklik va soxtalik o‘rtasidagi farqni yanada ravshanlashtiradi.

Mazkur romanda psixologik tasvirning muhim xususiyati shundaki, yozuvchi ayolni balandparvoz ta'riflar bilan emas, kundalik muomala, mayda sezimlar va ruhiy reaksiya orqali ko'rsatadi. Ayolning bir og'iz gapi, to'xtab qolgan nigohi yoki keskin javob bera olmay ichiga yutgan iztirobi uning butun ma'naviy qiyofasini ochishga xizmat qiladi.

Bu usul o'quvchini qahramon ruhiyatiga yaqinlashtiradi. Hoshimov qahramonning yuragida kechayotgan bezovtalikni syujetdan tashqariga chiqarmasdan, aynan voqealar oqimining o'zida ko'rsatadi. Shuning uchun ayol obrazlari tabiiy, hayotiy va psixologik jihatdan ishonarli tuyuladi. "Nur borki, soya bor"dagi ayollar obrazini tahlil qilar ekanmiz, yozuvchi ularni "yaxshi" yoki "yomon" qutbiga bo'lib qo'ymaydi; ularni vaziyat, muhit va ma'naviy tanlovlar ichida ko'rsatadi. Shu jihat bilan roman psixologik prozaning muhim namunalaridan biri bo'lib ko'rinadi.[5]

"Ikki eshik orasi" romanida ayollar obrazi yanada kengroq ijtimoiy-falsafiy mazmun kasb etadi. Bu asar inson umrining ikki eshik — tug'ilish va o'lim oralig'idagi murakkab ma'naviy yo'l ekanini ko'rsatadigan yirik falsafiy roman sifatida e'tirof etiladi. Unda urush va urushdan keyingi davr, xalq taqdiri, maishiy mashaqqat, insoniy sadoqat va xiyonat masalalari qamrab olinadi. Ana shu katta tarixiy-ijtimoiy fon ichida ayollar obrazi oila, sabr, bardosh va ma'naviy tayanch ramziga aylanadi. "Ikki eshik orasi"dagi ayol qahramonlarni tahlil qilganda ko'rinadiki, yozuvchi ularning ruhiy olamini ko'rsatishda tashqi drammatizmga emas, ichki og'riqning sekin-asta yig'ilib borishiga tayanadi. Urushning bevosita dahshatidan ko'ra, uning ayol qalbida qoldirgan bo'shlig'i, kutish azobi, xat-xabar umidi, bevaqt qarish, farzand va ro'zg'or tashvishi ko'proq ta'sirli ifodalanadi. Shu ma'noda asardagi ayollar obrazi tarixning "jim qahramonlari" sifatida namoyon bo'ladi. Ular baland gapirmaydi, shikoyat qilmaydi, ammo butun oila va jamiyatning ma'naviy suyanchiqligini ko'tarib turadi. Bu tasvir usuli psixologik realizmning muhim ko'rinishidir.

Roman ayollarining ichki dunyosi, ayniqsa, kutish motivi orqali chuqur ochiladi.

Kutish — bu yerda shunchaki syujet detali emas, balki ruhiy holat. Kutilgan insonning kelmasligi, umidning uzilmasligi, ammo qalbnig charchashi ayol tabiatidagi sabr va iztirobni bir paytda namoyon etadi. Hoshimov ana shu kechinmalarni ko'pincha uzun tavsiflar bilan emas, balki bir epizod, bir sukut, bir esdalik bilan ifodalaydi. Bu esa qahramonning ichki dunyosini yanada teranlashtiradi.

Asardagi ona, yor, kelin singari timsollar aynan shunday ruhiy chuqurlikda tasvirlangani bois umumlashma obraz darajasiga ko'tariladi.[6]

"Ikki eshik orasi"da psixologik tasvirning yana bir muhim jihati — ayolning ma'naviy qudratini tashqi ojizlik fonida berilishidir. Ko'pincha ayol jismonan zaif, iqtisodiy jihatdan qaram, ijtimoiy jihatdan himoyasizdek ko'rinadi. Ammo aynan u ma'naviy jihatdan mustahkamroq bo'lib chiqadi. Hoshimov bu qarama-qarshilikni juda nozik quradi. Ayolning ko'z yoshlari zaiflik belgisi emas, balki uning insoniyligining ifodasi sifatida talqin etiladi. Demak, yozuvchi ayol xarakterida his-tuyg'uni kuchsizlik emas, ruhiy komillik belgisi sifatida badiiylashtiradi.

"Tushda kechgan umrlar" romani O'tkir Hoshimov ijodida ijtimoiy-falsafiy va psixologik tahlil eng yuksak darajada uyg'unlashgan asarlardan biridir. Bu roman 1990-yillar o'zbek adabiyotida mustabid tuzumning ma'naviy oqibatlari, afg'on urushi, "o'zbeklar ishi", ruhiy yemirilish kabi mavzularni yoritgan muhim asar sifatida qaraladi. [7] Asarda jamiyatning butun fojeasi inson taqdiri orqali, inson taqdiri esa ko'pincha uning ichki sinishi orqali ko'rsatiladi.

Ayollar obrazi ham aynan shu umumiy fojeaning chuqur ma'naviy ko'zgisiga aylanadi.

Mazkur romanda ayol obrazi, avvalo, ruhiy jarohatni ko'tarib yuruvchi shaxs sifatida namoyon bo'ladi. U faqat voqealarning guvohi emas, balki ularning ma'naviy natijasini o'z qalbida tortib yuruvchi insondir. Erkak qahramonlar urush, zo'ravon tizim, mansabparastlik yoki yolg'on bilan to'qnashsa, ayol qahramonlar ushbu to'qnashuvlarning ichki aks-sadosini o'z ruhiyatida saqlaydi. Shu sabab romandagi ayollar tasviri ko'pincha bevosita shovqinli emas, lekin juda larzali. Ular ba'zan ko'p gapirmaydi, ammo yozuvchi ularning sukutini semantik yuk bilan to'ldiradi. Bu sukut — rozilik emas, balki ko'ngilning ezilishi, dardning ichkariga ko'milishi, yashashga majburiyatning badiiy ifodasidir.

“Tushda kechgan umrlar”dagi ayol qahramonlarni tahlil qilar ekanmiz, ularning ruhiy portreti ko'proq xotira, kechikkan armon va ichki tahlikalar vositasida yaratilganini ko'ramiz.

Yozuvchi bu asarda ayol obrazini “pokiza maishiy timsol” holda emas, balki tarixiy jarayonning jarohatlangan ishtirokchisi sifatida ko'rsatadi. Bu juda muhim. Chunki bunday yondashuv ayol obrazining badiiy ko'lamini kengaytiradi. U endi faqat oila bilan cheklangan emas; u butun tuzumning ma'naviy bosimini his qilgan va undan ruhiy zarar ko'rgan insondir.

Demak, psixologik tasvir bu romanda ayolni ijtimoiy-falsafiy mazmun markaziga olib chiqadi.

Asarda tush motivining o'zi ham psixologik tasvirni kuchaytiruvchi ramziy vositadir. Tush va reallik oralig'idagi holat insonning ichki sinishi, kechmishdan qutula olmasligi, ruhiy bezovtaligi bilan chambarchas bog'liq. Ayol obrazlari ham ana shu ruhiy noaniqlik va og'riqli xotira maydonida gavdalanadi. Ularning taqdiri orqali faqat bir oilaning emas, bir davrning ma'naviy halokati seziladi. Hoshimovning mahorati shundaki, u katta tarixni ayol qalbidagi mayin titroq orqali his qildiradi. Natijada o'quvchi voqeani emas, avvalo uning inson qalbida qoldirgan izini ko'radi.

Agar yuqoridagi asarlarni qiyosiy tahlil qilsak, O'tkir Hoshimov ayol obrazini yaratishda bir necha barqaror psixologik tamoyillarga amal qilganini ko'ramiz. Birinchidan, u ayolning ichki dunyosini tashqi voqeaga bo'ysundirmaydi; aksincha, voqeaning ma'nosi ko'pincha ayol qalbidagi aks-sado orqali ochiladi. Ikkinchidan, yozuvchi ayol obrazini ma'naviy mezon sifatida quradi. Ya'ni qaysi qahramonning insoniy qiyofasi, pokligi yoki tubanligi ko'pincha ayolga munosabati, ayol ko'nglini tushunish-tushunmasligi orqali bilinadi. Uchinchidan, Hoshimov ayolni soddallashtirmaydi: u bir paytning o'zida mehribon ham, iztirobli ham, sabrli ham, ichidan isyonkor ham bo'lishi mumkin. Ana shu ko'pqatlamlilik obrazlarning badiiy tirikligini ta'minlaydi.[7]

Yana bir muhim jihat shuki, O'tkir Hoshimov ayollar obrazini yaratishda milliy ruh va individual psixologiyani uyg'unlashtiradi. Uning ayollari o'zbekona hayo, ibo, or-nomus, ro'zg'orparvarlik kabi fazilatlarni o'zida mujassam etadi. Ammo ular shunchaki “milliy tip” emas.

Har birining o'ziga xos og'rig'i, dunyoqarashi, ichki tili bor. Bu individual ruhiy qatlam bo'lmasa, obrazlar sxematik bo'lib qolardi. Adib esa aynan psixologik tasvir orqali ularni umumiy timsoldan alohida shaxs darajasiga ko'taradi.[10]

Hoshimovning mahorati shundaki, u ayol qalbidagi kechinmani ko'pincha erkak muallif nigohi bilan hukm qilib emas, his etib beradi. Shu sabab uning ayol obrazlari sun'iy emas. Ular kitobiy shiorlar bilan gapirmaydi; ular yashaydi, kutadi, chidaydi, kuyadi, ba'zan indamaydi, ba'zan qalban sinadi. Bu realizm psixologik tasvir bilan chambarchas bog'liq. Aynan shu omil tufayli Hoshimov yaratgan ayol obrazlari bugun ham o'quvchini befarq qoldirmaydi.

Xulosa qilib aytganda, O'tkir Hoshimov nasrida ayollar obrazini yaratishda psixologik tasvir hal qiluvchi badiiy vosita hisoblanadi. "Nur borki, soya bor"da u axloqiy tanlovlar fonida ayolning nozik ruhiy reaksiyalarini ko'rsatadi; "Ikki eshik orasi"da ayolni urush va turmush sinovlari ichida ma'naviy tayanch sifatida tasvirlaydi; "Tushda kechgan umrlar"da esa ayol qalbini tarixiy fojeaning ichki ko'zgusiga aylantiradi.

Demak, adib asarlarida ayol obrazi faqat syujet unsuri emas, balki insoniylik, sabr, iztirob, xotira va ma'naviy poklikning badiiy markazidir. Psixologik tasvir esa ana shu markazni yorituvchi eng muhim san'atkorlik quroli bo'lib xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. O'tkir Hoshimov. NUR BORKI, SOYA BOR. – Toshkent: Sharq nashriyoti, 2018. – 300 b.
2. O'tkir Hoshimov. IKKI ESHIK ORASI. – Toshkent: O'zbekiston nashriyoti, 2019. – 320 b.
3. O'tkir Hoshimov. TUSHDA KECHGAN UMRLAR. – Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi nashriyot, 2020. – 280 b.
4. O'tkir Hoshimov. BAHOR QAYTMAYDI. – Toshkent: Yangi asr avlodi, 2017. – 180 b.
5. Karimov N. O'ZBEK ADABIYOTI TARIXI. – Toshkent: O'qituvchi, 2020. – 540 b.
6. Yo'ldoshev B. BADIY ASARDA PSIXOLOGIZM MASALALARI //Filologiya masalalari. – 2022. – T. 2. – №. 4. – B. 112-118.
7. Qo'chqorov R. O'ZBEK NASRIDA AYOL OBRAZI TALQINI //O'zbek tili va adabiyoti. – 2021. – №. 3. – B. 45-52.
8. Rasulov A. ADABIYOTDA RUHIYAT VA OBRAZ //Ilm-fan va ta'lim. – 2022. – №. 8. – B. 90-96.
9. Qodirov P. BADIY IJOD VA PSIXOLOGIYA. – Toshkent: Fan nashriyoti, 2019. – 210 b.
10. Abdullayev Q. O'ZBEK NASRIDA BADIY TAFAKKUR VA PSIXOLOGIK TASVIR MASALALARI //Filologik tadqiqotlar. – 2022. – T. 4. – №. 3. – B. 78-84.
11. Sultonov H. BADIY MATNDA ICHKI MONOLOGNING O'RNI //Adabiy jarayon. – 2021. – T. 3. – №. 2. – B. 33-39.
12. Axmedov S. MILLIY ADABIYOTDA QADRIYATLAR TALQINI //Zamonaviy tadqiqotlar. – 2024. – T. 2. – №. 1. – B. 150-156.
13. To'xtasinov I. ZAMONAVIY NASRIDA IJTIMOY MUAMMOLAR //Filologiya va tilshunoslik. – 2023. – T. 1. – №. 6. – B. 201-205.